

SYNODY I KOLEKCJE PRAW
Tom X

Księga Pontyfików
97-112
(772-891)

Tłumaczenie

Małgorzata Jesiotr (97-98)
Bogusława Frontczak (99-108. 112)
Agnieszka Caba (109)

Opracowanie

Monika Ożóg
Henryk Pietras SJ

Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie
Wydawnictwo WAM

Kraków 2015

Niniejszy tom powstał w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki
pt. „Zebranie, naukowe opracowanie i wydanie w językach oryginalnych
wraz z tłumaczeniem polskim późnoantycznych tekstów synodalnych,
prawnych i historycznych Kościoła”, nr rejestracyjny 2011/01/B/HS1/01791.

© Wydawnictwo WAM, 2015

Projekt okładki
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-277-0163-3 (WAM)
ISBN 978-83-7614-198-5 (Ignatianum)

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl
www.wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA
tel. 12 62 93 260, 12 62 93 445-448
faks 12 62 93 261
e.wydawnictwowam.pl

Druk i oprawa:
Drukarnia Colonel • Kraków

Księga Pontyfików
97-112
(772-891)

XCVII. HADRIANUS (772-795)

1. Hadrianus¹, natione Romanus, ex patre Theodoro, de regione via Lata, sedit ann. XXIII mens. X dies XVII. Vir valde praeclarus et nobilissimi generis prosapia ortus atque potentissimis romanis parentibus editus, elegans
 5 et nimis decorabilis persona, constans etiam atque fortissimus orthodoxae fidei ac patriae suae et plebis sibi commissae defensor, viriliter cum Dei virtute inimicis sanctae Dei ecclesiae ac reipublicae inpu gnatoribus resistens, pauperum etiam omniumque indigentium misericordissimus ac copiosus consolator, ecclesiastice namque traditionis et sanctorum Patrum institutio-
 10 num observator.

2. Hic namque beatissimus vir, defuncto eius genitore atque parvulus suae nobilissimae genetrici relictus, studiose a proprio thio Theodoto dudum consule et duce, postmodum vero primicerio sanctae nostrae ecclesiae, post antedictae suae genetricis obitum nutritus atque educatus est. Nam a prima-
 15 eva aetatis suae pueritia, dum adhuc laicus existeret, spiritalibus studiis et castitatis modestiae vehementius insistebat, sedule perseverans in ecclesia sancti Marci² quae vicina domus suae esse videtur, illic crebras Deo nostro referebat die noctuque laudes, indutusque cilicio ieiuniis corpus suum macerabat et elemosina inocleanter egenis ac inopibus iuxta possibilitatis suae
 20 vires libenter tribuebat; eiusque bonae actionis merita in omnium Romanorum aures frequenter resonabant, ita ut ex hoc nobilitatis ac pudicitiae ipsius fama longe lateque divulgaretur.

3. Cuius pia conversationis vitam et spiritalem operationem ac praecipuos mores conspiciens sanctae recordationis domnus Paulus³ papa, eum
 25 clericari iussit; quem notarium regionarium in ecclesia constituens, postmo-

¹ Cf. H. GEERTMAN, *More veterum*, 7-36; E. GRIFFE, *Aux origines de l'État pontifical. Charlemagne et Hadrien Ier (772-795)*, „Bulletin de littérature ecclésiastique” 55 (1954) 65-89; F. A. BAUER, *Das Bild der Stadt Rom im Frühmittelalter. Papststiftungen im Spiegel des Liber Pontificalis von Gregor dem Dritten bis zu Leo dem Dritten*, Wiesbaden: L. Reichert 2004, 43-46.

² Cf. Marcus (336) LP 35, 3; Iohannes VI (701-705) LP 87, 3; hic n. 49. 71. 94. 96; Leo III (795-816) LP 98, 44. 74; Gregorius IV (827-844) LP 103, 8. 18; Benedictus III (855-858) LP 106, 23; Nicolaus (858-867) LP 107, 15; Hadrianus II (867-872) LP 108, 1.

³ Paulus (757-767) LP 95.

97. HADRIAN (772-795)

1. Hadrian¹, rzymianin, syn Teodora, z rejonu via Lata^A, zasiadał [na stolicy] 23 lata, 10 miesięcy i 17 dni. Był znakomitym mężem. Pochodził z wielce szlachetnej rodziny, a jego rodzicami byli bardzo możni rzymianie. Był osobą wytworną i pełną cnót, wytrwałym i mężnym obrońcą prawdziwej wiary, swojej ojczyzny i powierzonego sobie ludu. Dzięki męstwu, którym obdarzył go Bóg, odważnie stawiał opór nieprzyjaciołom świętego Kościoła Bożego i wrogom państwa. Był miłosiernym i hojnym pocieszycielem ubogich i wszystkich potrzebujących, gdyż przestrzegał tradycji kościelnej i nauczania świętych ojców.

2. Po śmierci ojca ten błogosławiony mąż pozostał jako małe dziecko ze swoją szlachetną matką. Po jej śmierci został starannie wychowany i wykształcony przez swojego wuja, Teodota^B, kiedyś konsula i wodza, potem zaś prymiceriusza^{*C} naszego świętego Kościoła. Od najwcześniejszych lat swojego dzieciństwa, kiedy był jeszcze świeckim, przykładał się bardzo mocno do nauk duchowych i do [praktykowania] skromnej czystości. Widziano, jak pilnie chodził do kościoła świętego Marka², który znajdował się blisko jego domu. Tam często oddawał dniem i nocą chwałę naszemu Bogu. W czasie postu zakładał włosiennicę i umartwiał swoje ciało. Chętnie rozdawał według swoich możliwości jałmużnę potrzebującym i ubogim. Do uszu wszystkich rzymian tak często docierały [wieści] o zasługach jego dobroczynności, że sława jego szlachetności i skromności rozeszła się bardzo szeroko.

3. Kiedy świętej pamięci papież Paweł³ spostrzegł jego pobożny sposób życia, wysiłki duchowe i znakomite obyczaje, zachęcił go, by został duchownym. Powierzył mu w Kościele stanowisko notariusza rejonu, a potem

^A Jedna z głównych ulic Rzymu, wiodąca od Forum Romanum na północ, do Porta Flaminia, obecnie via del Corso i jej przedłużenie przez piazza Flaminia.

^B Tenże Teodot wspomniany jest w inskrypcji w kościele S. Angelo in Pescheria jako książe (*dux*) i *primicerius*: DUCHESNE I, 514, nota 2. Jest to być może ten sam Teodot zwany *defensor* i *dispensator*, przedstawiony na freskach kaplicy św. Cyrusa w S. Maria Antiqua. Por. DUCHESNE/VOGEL III, 105.

^C Por. Zachariasz (741-752) LP 93, 12.

dum eum subdiaconum fecit. Dum vero post recessum antedicti domni Pauli papae ad pontificatus culmen proventus fuisset domnus Stephanus secundus iunior papa¹, et ipse cernens eiusdem beatissimi Adriani spiritualium conversationum merita, in diaconii ordinem eum provexit; et ex tunc multipliciter
 5 spiritualibus pollens studiis, maximam tam ad evangelizandum populo sol-
 lerter ac clare divina atque evangelica verba quamque ad exercendam eccle-
 siasticam traditionem gessit curam; et ita Spiritus sancti gratia in eius corde
 refulsit, ut in omnibus efficax idoneusque conprobaretur.

4. Sicque factum est ut dum de hac vita migraret antefatus domnus Ste-
 10 phanus papa, ilico, dum ferventissimo affectu a populo Romano diligere-
 tur, isdem praecipuus ac sanctissimus vir et Dei cultor Hadrianus ad sacrum
 pontificatus electus est culmen². Hic namque in ipsa electionis suae die, con-
 festim eadem hora qua electus est, reverti fecit iudices illos huius Roma-
 nae urbis, tam de clero quamque militia, qui in exilium ad transitum domni
 15 Stephani papae missi erant a Paulo cubiculario cognomento Afiarta³ et aliis
 consentaneis impiis satellitibus; sed et reliquos qui in arta custodia mancipa-
 ti ac retrusi erant absolvi fecit; et ita, omnibus pariter cum eo exultantibus,
 pontificalem, Deo auspice, suscepit consecrationem⁴.

5. Itaque in ipso exordio consecrationis⁵ eius direxit ad eius beatitudi-
 20 nem suos missos Desiderius Langobardorum rex, id est Theodicium, du-
 cem Spolitinum, Tunnonem, ducem Eburegias, et Prandulum, vestararium^a
 suum, suasionis per eos mittens verba, sese quasi cum eo in vinculo cari-
 tatis velle colligandum. Quibus ita ipse beatissimus pontifex respondit, di-
 cens: „Ego quidem cum omnibus christianis pacem cupio habere, etiam et
 25 cum eodem Desiderio rege vestro; in ea foederis pace quae inter Romanos
 Francos et Langobardos confirmata est studebo permanendum. Sed quomo-
 do possum credere eidem regi vestro, in eo quod subtilius mihi sanctae re-
 cordationis praedecessor meus domnus Stephanus papa de fraudulenta eius

^a *Duchesne eligit; formae manuscriptae*: vestibularium, vestiariarium, vestia-
 rium.

¹ Stephanus III (768-772) LP 96.

² EINHARDUS, *Annales*, a. 772, MGH SS rer. Germ. 6, 33.

³ Cf. Stephanus III (768-772) LP 96, 28.

⁴ Consecratur 9 Febr. 772; Cf. JAFFÉ 2392; O. BERTOLINI, „Adriano I”, „Eugenio II”, *Enciclopedia dei Papi*, Treccani.it; J. T. HALLENBECK, *The election of pope Hadrian I*, „Church History” 37 (1968) 261-270.

⁵ Cf. D. S. SEFTON, *Pope Hadrian I and the Fall of the Kingdom of the Lombards*, „The Catholic Historical Review” 65/2 (1979) 206-220.

wyświęcił go na subdiakona. Gdy zaś po śmierci papieża Pawła na szczyt władzy kościelnej wyniesiony został papież Stefan Drugi młodszy¹, również on zauważył zasługi duchowego życia błogosławionego Hadrian i wyniósł go do godności diakona. Wtedy, mocny dzięki duchowym wysiłkom, przykładał bardzo dużą wagę zarówno do głoszenia ludowi ewangelii poprzez wyraźne i jasne czytanie Bożych i ewangelicznych słów, jak i do wprowadzenia w życie nauczania kościelnego. W jego sercu zabłysła taka łaska Ducha Świętego, że we wszystkim okazywał się skuteczny i uzdolniony.

4. Gdy odszedł z tego świata papież Stefan, wnet ten znakomity i świętobliwy mąż i wyznawca Boga, Hadrian, został wybrany na szczyt władzy kościelnej, gdyż lud darzył go gorącą miłością^{2A}. W sam dzień swojego wyboru – natychmiast, w tej samej godzinie, w której został wybrany – polecił wrócić tym możliwym ludziom z Rzymu spośród duchownych i świeckich, których wygnał kubikulariusz* Paweł o przydomku Afiarta^{3B} i jego zwolnicy, a którzy [byli na wygnaniu] aż do śmierci papieża Stefana^C. Uwolnił również innych, którzy byli trzymani pod ścisłą strażą i więzieni. I tak ku radości swojej i wszystkich przyjął z pomocą Bożą święcenia biskupie⁴.

5. Zaraz po jego święceniach⁵ król Longobardów Dezyderiusz^D skierował do jego świętobliwości swoich posłów, to jest księcia Spoleto Teodyka^E, księcia Ivrei^F Tunnona i swojego dworzanina Prandula. Przekonywał go przez posłów, że chce się z nim związać jakby węzłem miłości. Ojciec Święty odpowiedział [posłańcom] w ten sposób: „Pragnę pokoju ze wszystkimi chrześcijanami, także z Dezyderiuszem, waszym królem. Będę starał się wytrwać w tym przymierzu, które zostało zawarte pomiędzy Rzymianami, Frankami i Longobardami^G. Jak jednak mogę wierzyć waszemu królowi? Bardziej wnikliwy niż ja, mój poprzednik, świętej pamięci papież Ste-

^A Hadrian został wybrany na papieża 1 lutego 772 roku.

^B Paweł Afiarta, przywódca partii longobardzkiej w Rzymie, zależny od Dezyderiusza.

^C Jak wynika z biogramu Stefana III (768-772) LP 96, 32, byli to Krzysztof, jego syn Sergiusz i Dezyderiusz.

^D Dezyderiusz, ostatni król Longobardów w latach 757-774. Na temat jego działań przeciwko papieżowi zob. G. FABER, *Merowingowie i Karolingowie*, tłum. Z. Jaworski, Warszawa: PIW 1994, 164-165.

^E Teodyk – książę Spoleto w latach 763-773.

^F Od VI do VIII wieku Ivrea była stolicą jednego z księstw longobardzkich, a w IX wieku przeszła pod władzę Franków.

^G Chodzi o traktaty pokojowe zawarte w Pawii w 754 i 756 roku. Por. G. FABER, *Merowingowie i Karolingowie*, 144. Pavia była stolicą państwa Longobardów w latach 568-774.

fide referuit, inquires quod omnia illi mentitus fuisset que ei in corpus beati Petri iureiurando promisit¹ pro iustitiis sanctae Dei ecclesiae faciendis, et tantummodo per suum iniquum argumentum erui fecit oculos Christophori primicerii et Sergii secundicerii filii eius, suamque voluntatem de ipsis
 5 duobus proceribus ecclesiae explevit. Unde damnum magis et detrimentum nobis intulit; nam nullum profectum in causis apostolicis inperivit. Sed et is hoc isdem meus praedecessor, pro dilectione quam erga me suum pusillum habuit, mihi retulit, quia dum ad eum postmodum suos missos direxisset, videlicet Anastasium primum defensorum et Gemmulum subdiaconum, ador-
 10 tans eum ut ea quae praesentaliter beato Petro pollicitus est adimpleret, taliter ei per eosdem missos direxit in responsis: Sufficit apostolico Stephano quia tuli Christophorum et Sergium de medio, qui illi dominabantur, et non illi sit necesse iustitias requirendum. Nam certe si ego ipsum apostolicum non adiuvavero, magna perditio super eum eveniet. Quoniam Carulomannus, rex
 15 Francorum, amicus existens praedictorum Christophori et Sergii, paratus est cum suis exercitibus, ad vindicandum eorum mortem, Roma properandum ipsumque capiendum pontificem. Ecce qualis est fides Desiderii regis vestri, et qua fiducia illi credere possim”.

6. Haec vero eodem beatissimo Hadriano praesule prosequente eisdem
 20 missis Desiderii regis, illi magis ac magis confirmabant sub vinculo sacramenti quod eorum rex et omnes iustitias quas antefato domno Stephano papae non fecerat, eidem praecipuo pontifici et summo pastori perficeret, et in vinculo caritatis insolubili conexione cum eo fore permansurum. Quorum iuramentis credens eius beatitudo, direxit ad eundem Desiderium regem
 25 suos missos pro his omnibus perficiendis, scilicet Stephanum, notarium regionarium et sacellarium, atque Paulum, cubicularium et tunc superistam.

Quibus egredientibus ab hac Romana urbe et Perusiam coniungentibus, coniunxit mandatum quod iamfatus Desiderius abstulisset civitatem Faventinam et ducatum Ferrariae seu Comiacclum de exarchato Ravennate², quae
 30 sanctae memoriae Pipinus rex et eius filii Carulus et Carulomannus, excellentissimi reges Francorum et patricii Romanorum, beato Petro concedentes offeruerunt³.

¹ Cf. Stephanus III (768-772) LP 96, 30.

² *Pauli continuatio tertia* 48; MGH SS rer. Lang. 212.

³ Cf. G. ARNALDI, *Alle origini del potere temporale dei papi: riferimenti dottrinali, contesti ideologici e pratiche politiche*, 45-71; IDEM, *Le origini dello Stato della Chiesa*, Torino: UTET, 1987; J. GORDZIAŁKOWSKI, *Historia Państwa Kościelnego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2007; J. STRZELCZYK, *Longobardowie. Ostatni z wielkiej wędrówki ludów V-VIII wiek*, Warszawa: PWN 2014.

fan, opowiadał o jego wiarołomności. Powiedział, że [Dezyderiusz] okłamał go we wszystkim, co obiecał mu pod przysięgą na ciało świętego Piotra uczynić¹ odnośnie do praw świętego Kościoła Bożego, i wyłącznie z powodu swojej niegodziwości kazał wylupić oczy prymiceriuszowi* Krzysztofowi i jego synowi sekundiceriuszowi* Sergiuszowi i wobec tych dwóch dostojników Kościoła wypełnił swoją wolę. Stąd raczej szkodę i stratę nam przyniósł, gdyż nie przyczynił się do żadnego postępu w sprawach apostołskich. Przez miłość, którą miał dla mnie, małego, mój poprzednik opowiedział mi również, że gdy wysłał do niego potem swoich posłów, mianowicie Anastazjusza, pierwszego defensora* i Gemmulusa, subdiakona, i ponaglał go, aby wypełnił złożoną świętemu Piotrowi obietnicę, [Dezyderiusz] tak odpowiedział mu przez tych posłów: Niech wystarczy papieżowi Stefanowi, że usunąłem Krzysztofa i Sergiusza, którzy mieli nad nim przewagę, i nie musi dochodzić praw. Jest bowiem pewne, że gdybym ja nie dopomógł papieżowi, czekałaby go wielka zguba, ponieważ król Franków Karloman^A był przyjacielem Krzysztofa i Sergiusza i szykował się ze swoim wojskiem, aby pomścić ich śmierć – w tym celu wybierał się do Rzymu, aby pojmać papieża. Oto jaka jest wierność Dezyderiusza, króla waszego, i jakim możemy obdarzyć go zaufaniem”.

6. Gdy papież Hadrian powiedział to wysłannikom króla Dezyderiusza, ci zapewnili go stanowczo pod przysięgą, że wszystkie prawa, których wypełnienia ich król zaniechał wobec papieża Stefana, wypełni względem tego znakomitego papieża i chce z nim pozostać w nierozzerwalnym związku miłości. Jego świątobliwość, wierząc w ich zapewnienia, wysłał do króla Dezyderiusza swoich posłów, mianowicie notariusza rejonowego i sacellariusza* Stefana oraz kubikulariusza* Pawła i w tym czasie superistę*.

Gdy opuścili Rzym i dotarli do Perugii, dowiedzieli się, że Dezyderiusz oderwał od egzarchatu Rawenny miasto Faenzę, księstwo Ferrary i Comacchio², które świętej pamięci król Pepin i jego synowie Karol i Karloman^B, najznakomitsi królowie Franków i patrycjusze rzymscy, odstąpili i ofiarowali świętemu Piotrowi^{3C}.

^A Karloman, król Franków w latach 768-772, syn Pepina Krótkiego.

^B Pepin Krótki (714-748), syn Karola Młota, król Franków od 751 roku, ojciec Karlomana i Karola Wielkiego.

^C *Patrimonium Sancti Petri* – państwo powstałe w 754 lub 756 roku, rządzone przez papieży. Istniało do 1870 roku.

7. Nec enim duo menses praeterierunt quod ipse sanctissimus vir pontificatus culmen adeptus est, ita isdem atrocissimus Desiderius easdem abstulit civitates, constringens ex omni parte civitatem Ravennantium et casales ac omnia praedia Ravinianorum occupans, cunctaque victualia, familias etiam
 5 seu peculia ipsorum vel quaeque in ipsis praediis habere videbantur abstulit. Et dum nulla remansisset spes vivendi neque Leoni archiepiscopo neque prefatis Ravinianis, in magna angustia et famis inopia positi direxerunt hic Roma suos missos, scilicet Iulianum, Petrum et Vitalianum, tribunos, deprecantes cum magno fletu eundem sanctissimum pontificem, ut qualiter potu-
 10 isset eis subveniret, ipsasque decertaret recolligendum civitates; adserentes quia si ipse civitates non fierent restitute, vivere nullomodo potuissent.

8. Tunc ipse almificus pontifex dum adhuc praenominati eius missi, Stephanus sacellarius et Paulus superista, ad praenominatum pergerent regem, direxit eidem regi suas deprecatorias litteras ut easdem redderet civitates,
 15 increpans ei fortiter per sua scripta, cur de promissione illa quam per suos missos pollicendo direxerat mutatus fuisset, etiam quia iustitias beati Petri iuxta ut repromiserat non reddidit, insuper et civitates illas quas antecessores eius beatissimi pontifices domnus Stephanus, Paulus et idem Stephanus detenuerunt abstulisset. Dum vero talia eidem protervo Desiderio antefatus
 20 sanctissimus pontifex deprecando, ammonendo et coniurando direxisset, ita illi remisit in responsis, quod nisi prius se cum eo ipse almificus praesul coniungeret pariter loquendum, minime easdem redderet civitates.

9. In ipsis vero diebus contigit uxorem et filios quondam Carulomanni¹ regis Francorum ad eundem regem Langobardorum fugam arripuisse cum
 25 Autcario²; et nitebatur ipse Desiderius atque inianter decertabat quatenus ipsi filii eiusdem Carulomanni regnum Francorum adsumpsissent; et ob hoc ipsum sanctissimum praesulem ad se properandum seducere conabatur ut ipsos antefati quondam Carulomanni filios reges ungueret, cupiens divisionem in regno Francorum inmittere ipsumque beatissimum pontificem a caritate et
 30 dilectione excellentissimi Caruli regis Francorum et patricii Romanorum separare, et Romanam urbem atque cuncta Italia sub sui regni Langobardorum potestate subiugare. Sed, favente Deo, hoc nullo modo potuit inpetrare; quoniam sicut lapis adamans ita firmus atque fortissimus in suo corde antefatus beatissimus Hadrianus extitit pontifex.

¹ Carlomanus mortuus est 4 Dec. 771: *Annales Laurissenses* a. 771, MGH SS I. 148; EINHARDUS, *Annales*, a. 771, ibidem 149.

² Cf. *Chronicon Moissiacense* a. 771, MGH SS I, 295.

7. Nie minęły bowiem dwa miesiące od czasu, kiedy najświętobliwszy mąż został wyniesiony na szczyt władzy kościelnej, a najpodlejszy Dezyderiusz oderwał te miasta, otaczając ze wszystkich stron Rawennę i zajmując wioski oraz wszystkie grunty raweńczyków. Odebrał im żywność, domostwa, bydło i wszystko to, co się w ich majątkach znajdowało. Ponieważ arcybiskup Leon i raweńczycy zostali pozbawieni rzeczy niezbędnych do życia i znajdowali się w wielkiej nędzy cierpiąc głód, wyprawili do Rzymu swoich posłów, mianowicie trybunów Juliana, Piotra i Witaliana. Błagali ze łzami świętego papieża, żeby – na ile to w jego mocy – przyszedł im z pomocą i wywalczył zwrot tych miast. Zapewniali, że jeśli nie odzyskają tych miast, dalsze życie będzie dla nich niemożliwe.

8. Błogosławiony papież, gdy jego posłowie, sacellariusz* Stefan i superista* Paweł podążali do króla, wysłał mu list, w którym błagał, aby oddał te miasta. Pytał go śmiało w tym piśmie, dlaczego odstąpił od obietnicy, którą złożył przez swoich posłów, i nie zwrócił dóbr świętego Piotra. Ponadto zażądał miast, które otrzymali jego poprzednicy, błogosławieni papieże Stefan, Paweł i Stefan. Bezczelny Dezyderiusz na błagania, upomnienia i zaklęcia świętego papieża udzielił wtedy odpowiedzi, że nie odda tych miast, jeśli wcześniej nie spotka się i nie porozmawia z błogosławionym papieżem.

9. Zdarzyło się zaś wówczas, że żona i dzieci nieżyjącego już Karlomana^{1A}, króla Franków, uciekli z Autkariuszem^{2B} do króla Longobardów. Dezyderiusz próbował doprowadzić do tego, by synowie Karlomana objęli władzę nad Frankami, i usilnie o to zabiegał. Z tej przyczyny próbował nakłonić Ojca Świętego, żeby przybył do niego i namaścił na królów synów Karlomana. Chciał wprowadzić rozłam w królestwie Franków i sprawić, żeby ustały miłość i przychyłność najjaśniejszego Karola^C, króla Franków i patrycjusza rzymskiego, względem Ojca Świętego. Chciał w ten sposób podporządkować władzy Longobardów Rzym i całą Italię. Lecz dzięki Bogu nie udało mu się tego osiągnąć, ponieważ serce męznego błogosławionego Hadriana jak diament było stałe i niezwykle mocne.

^A Żoną Karlomana była Gerperga (niesłusznie nazywana Dezyderatą) – córka Dezyderiusza, z którą miał on dwóch synów o imionach Pepin i Siagre. Karloman zmarł w Reims 4 grudnia 771 roku.

^B Karol Wielki wygnał ich z kraju. Autkariusz był zausznikiem Karlomana, wrogiem Karolowi Wielkiemu.

^C Karol Wielki po śmierci ojca w roku 768 był wraz ze swoim bratem Karlomanem współrządcą państwa Franków. W 771 roku po śmierci brata został królem Franków, następnie od roku 772 – Longobardów. Od 800 roku był cesarzem Imperium Rzymskiego. Zmarł w 814 roku w Akwizgranie. Por. P. RICHÉ, *Karolingowie*, 83-91; G. BUHRER-THIERRY, *Imperium Karola Wielkiego*, Warszawa: Dom Wydawniczy BELLONA 2004 (tam wykaz literatury przedmiotu).

Praenominatus siquidem Paulus superista, adhuc apud eundem Desiderium existens, firmiter ei promittebat seipsum beatissimum papam ad eum deduci, dicens: „Quia si etiam funem in eius pedibus me adhibere conveniret, eum qualiter potuero ad tui deducam presentiam”. Sicque factum est ut
5 eodem Paulo in eodem itinera existente, palam omnibus fieret qualiter necare fecisset Sergium secundicerium, qui cecus in cellario erat. Et metuens isdem sanctissimus praesul ne eiusmodi nuntium ad aures ipsius personuisset Pauli, et aut ad eundem regem reverteretur, aut etiam in fines Langobardorum ab ipso itinere declinaret et aliquam malitiam amplius cum eodem Desiderio in finibus Romanorum atque exarchatus Ravennantium perpetraret, dum
10 nimis dilectus illi ac fidelis existebat, ob hoc direxit antefatus beatissimus papa clam nimisque secrete Leoni archiepiscopo Ravennantium civitatis per Iulianum tribunum, ut dum reverteretur ipse Paulus a Desiderio, eum sive in Ravenna sive in Arimino detenuisset: quod et factum est. Revertente enim eo
15 ex eodem itinere, in Arimino comprehensus atque in custodia est detentus.

10. Tunc isdem beatissimus pontifex cepit curiose antefati Sergii secundicerii mortem inquirere. Convocansque cunctos cellararios subtilius eos perscrutavit quomodo ipse Sergius ab eodem cellario abstractus fuisset. Qui respondentes dixerunt „quia prima noctis hora veniens Calventzulus cubicularius cum Lunissone presbitero et Leonatio tribuno, habitatoribus civitatis
20 Anagnine, ipse eundem Sergium abstulit, vivente domno Stephano papa, ante octo dies quod de hac luce migrasset, et praefatis Campaninis ilium tradidit”. Confestimque deductus est ad medium isdem cubicularius; et inquisitus quis illi praecepisset eundem Sergium a praefato abstrahendi cellario et praenominatis Campaninis tradendum, respondit a Paulo cubiculario,
25 cognomento Afiarta, seu Gregorio defensori regionario et Iohanne duce, germano domni Stephani pape, adque Calvulo cubiculario sibi hoc fuisse praeceptum, quorum eisdem Campaninis.

11. Dirigensque isdem sanctissimus praesul suos missos Campania, in
30 civitate Anagnina, adduci fecit praedictos Lunissonem et Leonatium. Qui praesentati apostolicis obtutibus, fortiterque constricti, confessi sunt dicentes quod a praenominato Paulo cubiculario et Gregorio defensore regionario seu Iohanne, germano praefati domni Stephani pape, et Calvulo, idem cubiculario et maligno consentaneo sepefati Pauli, illis praeceptum fuisset
35 praenominatum Sergium abstollendum ac interficiendum. Et protinus direxit ipse sanctissimus pontifex cum praenominatis Campaninis suos fidelissimos ministros, ut demonstrarent locum ubi ipsum Sergium interfecerunt atque sepelierunt. Et properantes venerunt usque in Merulanam ad arcum depictum qui est secus viam quae ducit ad ecclesiam sanctae Dei genetricis

Wspomniany Paweł superista*, który wówczas przebywał u Dezyderiusza, zapewniał go, że przyprowadzi do niego papieża. Powiedział: „Nawet jeśli będę musiał spętać mu nogi, zrobię wszystko, żeby go do ciebie przyprowadzić”. Stało się tak, że gdy Paweł był w drodze, wyszło na jaw, iż rozkazał zabić sekundiceriusza* Sergiusza, kiedy ten oślepiiony przebywał w lochu. Ojciec Święty obawiał się, żeby ta wiadomość nie dotarła do uszu Pawła i żeby nie zawrócił do króla lub do kraju Longobardów i nie dopuścił się z Dezyderiuszem, któremu był bardzo oddany i wierny, jakiegoś zła na ziemiach należących do Rzymu i egzarchatu Rawenny. Skrycie i w wielkiej tajemnicy wyprawił trybuna Juliana do arcybiskupa Rawenny, Leona, [z prośbą], żeby [arcybiskup] uwięził w Rawennie lub Rimini Pawła, gdy będzie on wracał od Dezyderiusza. I tak się stało: w drodze powrotnej [Paweł] został pojmany w Rimini i zamknięty pod strażą.

10. Wtedy Ojciec Święty zaczął starannie badać [okoliczności] śmierci sekundiceriusza* Sergiusza. Zebrał wszystkich dozorców więziennych i bardzo dokładnie wypytał ich, w jakich okolicznościach zabrano Sergiusza z więzienia. Odpowiedzieli, że „za życia papieża Stefana, osiem dni przed jego odejściem z tego świata, o pierwszej godzinie nocnej przyszedł kubikulariusz* Kalwenculusz z prezbiterem Lunissonem i trybunem Leonatiusem, mieszkańcami miasta Anagni, zabrali Sergiusza i przekazali go Kampanijczykowi”. Natychmiast przyprowadzono tego kubikulariusza. Przesłuchiwało go, kto kazał mu zabrać z lochu i przekazać Kampanijczykowi Sergiusza. Odpowiedział, że kazali mu to zrobić w obecności Kampanijczyków kubikulariusz Paweł o przydomku Afiarta, defensor* rejonowy Grzegorz, książe Jan, brat papieża Stefana, i kubikulariusz Kalwulus.

11. Ojciec Święty wyprawił swoich posłów do Kampanii, do miasta Anagni, i polecił przyprowadzić Lunissona i Leonatiusa. Gdy związani znaleźli się przed papieżem, wyznali, że kubikulariusz* Paweł, defensor* rejonowy Grzegorz, Jan, brat papieża Stefana, i Kalwulus, kubikulariusz, za zgubną zgodą Pawła, kazali zabrać Sergiusza i zabić go. Następnie Ojciec Święty posłał najwierniejszych spośród swoich sług z Kampanijczykami, żeby pokazali im, gdzie zabili i pochowali Sergiusza. Dotarli aż do Merulany, do malowanego łuku^A, który znajduje się obok drogi wiodącej do kościoła

^A Być może chodzi o przejście pod akweduktem Forma Claudia, między Lateranem a Santa Maria Maggiore.

ad Praesepe¹; ibique, iuxta eundem arcum, aperientes unam sepulturam, demonstraverunt corpus ipsius Sergii repositum, fune eius guttur constrictum, atque ictibus totum corpus eius vulneratum. Unde dubium non est suffocatum ac semivivum fuisse terra obrutum.

- 5 12. Quod cernentes universi primati ecclesiae ac iudices militie, ascendentes unanimiter cum universo populo in Lateranense patriarchium, prostrati apostolicis vestigiis, obnix eundem almificum pontificem deprecati sunt ut vindictam atque emendationem fieri praecepisset de tanto inaudito
10 piaculo, in eo quod praesumpsissent cecum hominem sepius tormentis concrematum crudeliter interficere, quod umquam factum legitur; adserentes quia si talis flagitii reatus non expiaretur, nimis ipsa impia temeritatis praesumptio in hac Romana urbe pullularet; adsumentes ex hoc audaciam perversi homines adtemptarent peiora perpetrare.

13. Tunc praefatus sanctissimus praesul, inclinatus precibus iudicum ac
15 universi populi Romani, iussit contradere antefatum Calvulum cubicularium et prae-nominatos Campaninos praefecto Urbis², ut more homicidantium eos coram universo populo Romano examinaret. Deductique Elefanto, in carcere publico³, illic quorum universo populo examinati sunt: sicque ipsi Campanini, sicut prius, ita et in eadem examinatione confessi sunt. Calvulus
20 vero, obdurans cor suum, vix confessus est ita se omnia esse. Qui tamen in eodem carcere crudeli morte amisit spiritum. Pro vero amputandis tantis intolerabilibus flagitii reatibus missi sunt ipsi Campanini Constantinopolim in exilium⁴.

14. Post hec iussit antefatus beatissimus papa abstolli corpora Christophori et prae-nominati Sergii eius filii, is eaque cum honore in ecclesia
25 beati Petri⁵ fecit sepelire. Gestam vero examinationis, qualiter proprii rea

¹ Cf. Liberius (352-366) LP 37, 8 et Index ecclesiarum; hic n. 11. 40. 48. 74. 84. 86. 87. 89.

² Cf. A. DĘBIŃSKI, J. MISZTAŁ-KONECKA, M. WÓJCIK, *Prawo rzymskie publiczne*, Warszawa: C. H. Beck 2010, 46-49, 64-66; S. RUCIŃSKI, *Praefectus Urbi. Strażnik porządku publicznego w Rzymie w okresie wczesnego Cesarstwa*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2012.

³ Cf. S. B. PLATNER, T. ASHBY, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, London: Oxford University Press 1979, 199-200.

⁴ De exilio cf. I. MILEWSKI, *Depozycje i zsyłki biskupów w Cesarstwie Wschodniorzymskim (lata 325-451)*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański 2008, 279-286.

⁵ Cf. Silvester (314-335) LP 34, 16. 17 et Index ecclesiarum.

świętej Bożej Rodzicielki przy Żłóbku¹. Obok tego łuku otworzyli jakiś grób i pokazali złożone tam zwłoki Sergiusza. Jego szyja ściśnięta była powrozem, a całe ciało poznaczone ranami. Dlatego nie było wątpliwości, że nie został uduszony, ale zakopano go w ziemi półżywego^A.

12. Gdy dowiedzieli się o tym wszyscy dostojnicy Kościoła i możni władcy, jednomyślnie wraz z całym ludem weszli do pałacu na Lateranie. Upadli do stóp apostołskich i błagali usilnie Ojca Świętego, aby kazał pomścić [Sergiusza] i ukarać [winnych] tej niesłychanej zbrodni, którzy odważyli się ślepego człowieka dręczyć licznymi ciosami i okrutnie zabić, o czym nigdy nie słyszano. Powiedzieli, że jeśli nie ukarze się tak haniebnego grzechu, szeroko rozpleni się w Rzymie to bezbożne i zuchwałe bezprawie. Przewrotni ludzie, czerpiąc z tego odwagę, będą usiłowali dokonać czegoś gorszego.

13. Papież przekonany prośbami sędziów i całego ludu rzymskiego rozkazał przekazać kubikulariusza* Kalwulusa oraz Kampanijczyków prefektowi Miasta^{2B}, aby zgodnie z tym, jak postępowano z mordercami, przesłuchał ich wobec całego ludu rzymskiego. Zostali zaprowadzeni do więzienia publicznego w Elefas^{3C} i tam przesłuchani wobec całego ludu. Podczas tego przesłuchania Kampanijczycy przyznali się jak poprzednio. Kalwulus zaś, który miał zatwardziałe serce, z ledwością przyznał się do tego, że brał we wszystkim udział. Zginął jednak w tym więzieniu okrutną śmiercią. Aby usunąć ten haniebnny grzech, którego nie można było tolerować, wygnano Kampanijczyków do Konstantynopola^{4D}.

14. Potem papież rozkazał zabrać ciała Krzysztofa i jego syna Sergiusza i pogrzebać je z godnością w kościele świętego Piotra⁵. Akta przesłuchania,

^A Według biogramu Stefana III (768-772) LP 96, 32 Sergiusz pozostawał w lochach aż do śmierci papieża.

^B *Praefectus Urbi* – urzędnik, który odpowiadał za bezpieczeństwo w mieście, stał na czele specjalnych oddziałów miejskich (*cohortes urbanae*). Miał także pewne kompetencje sądownicze.

^C *Elefas herbarius* – znajdował się w rejonie VIII, na terenie Forum Holitorium przy Piazza Montanara. Samo więzienie powstało w czasach bizantyńskich prawdopodobnie w jakimś budynku na owym forum. W czasach średniowiecznych powstała w tym miejscu bazylika dedykowana św. Mikołajowi, która być może ze względu na historię danego miejsca otrzymała wezwanie San Nicola in Carcere.

^D W karze wygnania jeszcze w czasach Cesarstwa Rzymskiego ważne było przede wszystkim, by miejsce zesłania było daleko od domu, a niekoniecznie je precyzowano (aczkolwiek istniały odstępstwa od tej reguły, jak w tym przypadku). Krótki opis ewolucji tej kary zob. w książce Ireneusza Milewskiego, rozdz. 4.1: „Wygnanie jako sankcja karna w późnym Cesarstwie Rzymskim” (zob. sąsiednia strona).

tus noxam confessi sunt iamdictus Calvulus cubicularius et praenominati Campanini, direxit antefatus almificus pontifex Ravennam, ut eidem Paulo omnia per ordinem redigerentur. Suscipiens vero Leo archiepiscopus Ravennantium eadem gesta, confestim sine auctoritate apostolica tradidit eundem
 5 Paulum consulari Ravennantium urbis; examinatusque quorum omnibus Ravinianis eadem acta illi relecta sunt; sicque se reum manifestans tanti piaculi, confessus est se perpetrasse noxam. Ita vero isdem Paulus examinatus est. Qui etiam nec scientia exinde data esset praefato sanctissimo pontifici, neque ab archiepiscopo, neque a quibusdam Ravinianis, sed per alios hoc
 10 eius sanctitas agnovit.

15. Dum vero haec agerentur, cupiens ipse praecipuus pastor et egregius pontifex salvare animam iamdicti Pauli ne in aeternum periret, adscribi fecit suggestionem suam Constantino et Leoni augustis magnisque imperatoribus, significans de ipsius Sergii caeci impia morte, atque deprecans eorum
 15 imperialem clementiam ut pro emendatione tanti reatus ipsum Paulum suscipi et in ipsis Graeciae partibus in exilio mancipatum retineri praecepissent. Direxitque eandem suggestionem eius ter beatitudo Leoni archiepiscopo ut ipsum Paulum Constantinopolim in exilio, sive per Venetias, sive per aliunde, qualiter potuisset, dirigeret cum praefata apostolica suggestionem. Ipse
 20 vero archiepiscopus, insidians vehementer eidem Paulo, adhibuit impiam occasionem, dirigens eidem praecipuo pontifici in responsis expedibile minime esse eundem Paulum illuc dirigi; in eo quod Desiderius Langobardorum rex filium Mauricii ducis Venetiarum apud se captum detineret, ne ipse Mauritius filium suum cupiens ab eodem rege recipere, eundem Paulum illi
 25 vicaneum traderet. Ecce qualem occasionem ipse archiepiscopus ecclesiae Ravennantium callide adhibuit ut ipsum Paulum extinguere valeret. Sicque remisit ad apostolicam sedem suggestionem illam¹.

16. Post haec vero, dum ipse sanctissimus praesul direxisset Gregorium saccellarium suum ad Desiderium Langobardorum regem, deprecationis
 30 atque adhortationis causa, pro restituendis praefatis ab eo abstultis civitatibus, praecepit ei ut firmiter praetextaret Leonem archiepiscopum quatenus salvum eundem conservare studeret Paulum, et dum reverteretur a Ticino secum eum hic Roma deduceret. Dumque praefatus Gregorius saccellarius Ravennantium properasset urbem, constanter ac firmiter praetextavit antefatum
 35 archiepiscopum et cunctos iudices Ravinianos ex praeceptione apostolica, praesentia Anvaldi chartularii tunc existentis civitatis Romane, qui ibi-

¹ Cf. T. F. X. NOBLE, *The Republic of Saint Peter. The Birth of the Papal State, 680-825*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984; ed. italica: Genova: ECIG 1998, 130-148.

zawierające przyznanie się do winy kubikulariusza* Kalwulusa i wspomnianych wyżej Kampanijczyków, papież wysłał do Rawenny, aby Paweł został za wszystko po kolei osądzony. Gdy zaś arcybiskup Rawenny Leon otrzymał te akta, natychmiast bez upoważnienia apostolskiego przekazał Pawła konsulom^A Rawenny. Podczas przesłuchania wobec wszystkich mieszkańców Rawenny przeczytano mu te akta i zeznał, że jest winny takiej zbrodni i że dopuścił się przestępstwa. W ten sposób Paweł został przesłuchany. Ani arcybiskup, ani żaden z mieszkańców Rawenny nie przekazał Ojcu Świętemu tej wieści, lecz jego świątobliwość dowiedział się o tym od innych.

15. Gdy to się działo, znakomity pasterz i wspaniały papież zapragnął zbawić duszę Pawła, aby nie zginęła na wieki. Wysłał pismo do czcigodnych i wielkich cesarzy Konstantyna i Leona^B. Opowiedział o bezbożnym zamordowaniu oślepionego Sergiusza i prosił ich cesarskie łaskawości, aby przyjęli grzesznego Pawła i rozkazali trzymać go w zamknięciu w Grecji, by w ten sposób mógł odpokutować. Jego świątobliwość wysłał również do arcybiskupa Leona wezwanie, ze wspomnianą apostolską prośbą, aby ten posłał Pawła na wygnanie do Konstantynopola, przez Wenecję albo jak tylko może. Arcybiskup zaś, który okrutnie prześladował Pawła, w bezbożny sposób wykorzystał okoliczności. Odpowiedział znakomitemu papieżowi, że nie wyśle tam Pawła, gdyż król Longobardów Dezyderiusz więzi u siebie syna księcia Wenetów Maurycjusza. [Obawia się], aby Maurycjusz nie oddał królowi Pawła z chęci odzyskania swojego syna. Oto jakie okoliczności wykorzystał chytrze arcybiskup Rawenny, aby móc zgładzić Pawła. W ten sposób odesłał do stolicy apostolskiej list z powyższą prośbą¹.

16. Następnie Ojciec Święty wysłał sacellariusza* Grzegorza do króla Longobardów Dezyderiusza, aby za pomocą prośb i napomnień odzyskać zagarnięte przez niego miasta. [Papież] polecił mu przykazać z naciskiem arcybiskupowi Leonowi, żeby dołożył starań, by zachować Pawła przy życiu. [Grzegorz] miał zabrać go ze sobą do Rzymu w drodze powrotnej z Pawii. Gdy sacellariusz* Grzegorz dotarł do Rawenny, ze stanowczością przekazał rozkaz apostolski arcybiskupowi i zebranym możnowładcom raweńskim w obecności Anwalda, wówczas archiwisty*, który został tam

^A Tytuł nie ma wiele wspólnego z konsulami w Rzymie, w czasach republiki lub cesarstwa. Byli to jednak urzędnicy ważni, zapewne odpowiedzialni za sądenie przestępców.

^B Konstantyn V Kopronim, cesarz bizantyński (741-775); Leon IV Chazar, cesarz bizantyński (750-780), syn Konstantyna V.

dem missus erat ab apostolica sede, salvum atque incolomem ipsum Paulum conservandum donec a Ticino reverteretur; adserens sibi fuisse praeceptum ab apostolica potestate eum secum Romam deportandum et apostolicis sal-
 5 vum presentandum obtutibus. Haec vero ipsum praetextans archiepiscopum, ceptum Ticino profectus est iter. Et continuo praenominatus archiepiscopus, accersito consulare Ravennantium civitatis, praecepit ei ipsum interficiendum Paulum.

17. Et dum reversus fuisset saepefatus sacellarius a Ticino, Ravennamque coniungeret, invenit praenominatum Paulum iam interfectum. Pro quo nimis
 10 increpavit eidem archiepiscopo cur praesumpsisset contra apostolicum praeceptum taliter de eodem Paulo agere. Post aliquantos itaque dies propria conscientia isdem archiepiscopus territus direxit praenominato sanctissimo papae per Iulianum tribunum suum missum, deprecans apostolicas sibi diri-
 15 rigi litteras consolationis modo, quasi nulla ei reputaretur culpa de eiusdem Pauli morte, in eo quod sanguis innocentis ultus fuisset. Sed nullo modo potuit ipsum sanctissimum pontificem declinare; ita illi dirigens in responsis „quod ipse videat quid in eodem Paulo operatus est: nam certe ego animam
 eius cupiens salvare, paenitentiae eum summitti decreveram; ideo meum sa-
 cellarium direxi hic Roma eum deferendum”.

20 18. Siquidem praenominatus Desiderius Langobardorum rex, superbiae iactantia elevatus, qua hora praefatas civitates exarchatus Ravennantium abstulit¹, confestim direxit multitudinem exercituum et occupare fecit fines civitatum, id est Synogaliensis, Esis, Monteferetre, Orbino, Egubio, et ce-
 25 terarum civitatum Romanorum², plura homicidia et depraedationes atque incendia in ipsis finibus perpetrantes. Nam in civitate Blerana dirigens ge-
 neralem exercitum partium Tusciae, dum ipsi Blerani in fiducia pacis ad recolligendas proprias segetes generaliter cum mulieribus et filiis atque fa-
 miliis egrederentur, irruerunt repente super eos ipsi Langobardi, et cunctos
 30 primatos, quanti utiles in eadem civitate erant, interfecerunt; et praedam multam tam de hominibus quamque de pecuniis abstulerunt, ferro et igne cuncta in circuitu devastantes. Sed et in finibus Romae seu ceterarum
 civitatum multa mala ac depraedationes isdem Desiderius perpetrare iussit. Etiam et castrum Utriculum occupare fecit. Unde saepius atque saepius ipse
 35 beatissimus praesul tam per obsecratorias litteras quamque per missos eidem Desiderio direxit, deprecans eum ut a tantis malis resipisceret, et eas quas
 abstulit civitates redderet. Ille vero non solum quia easdem quas occupaverat civitates minime reddere est inclinatus, sed nec ab eadem malitia recedere
 voluit, non cessans crudeliter multa atque intolerabilia mala finibus Roma-
 norum, ut dictum est, ingerendum.

¹ Cf. supra n. 6.

² Cf. *Pauli continuatio tertia* 49; MGH SS. rer. Lang. 212

posłany przez stolicę apostolską, aby do chwili jego powrotu z Pawii zachowali Pawła przy życiu. Powiedział, że otrzymał rozkaz stolicy apostolskiej, aby zabrać go ze sobą i zdrowego postawić przed apostolskie oblicze. Kiedy przykazał to arcybiskupowi, zaczął podróż do Pawii. Następnie arcybiskup przywołał burmistrza Rawenny i rozkazał mu zabić Pawła.

17. Gdy wspomniany sacellariusz* wrócił z Pawii i dotarł do Rawenny, odkrył, że Paweł już nie żyje. [Grzegorz] wielce zgał arcybiskupa, że wbrew rozkazowi apostolskiemu postąpił w ten sposób z Pawłem. Po kilku dniach arcybiskup przestraszył się własnego sumienia i wyprawił do papieża trybuna Juliana, swojego posła. Prosił, aby papież wysłał do niego list pocieszający, jako że nie ponosi żadnej winy za śmierć Pawła, gdyż pomścił tylko niewinną krew. Lecz nie był w stanie nakłonić [do tego] papieża, który odpowiedział mu, że „sam widział, co dokonało się wobec Pawła: wszakże ja chciałem ocalić jego duszę i nałożyłem na niego bardzo ciężką pokutę. Dlatego wysłałem swojego sacellariusza*, aby przyprowadził go do Rzymu”.

18. Król Longobardów Dezyderiusz, nadęty pychą, zaraz po oderwaniu od egzarchatu Rawenny wspomnianych miast¹ wysłał bardzo liczne wojsko i rozkazał zająć obszar miast Senigallia, Iesi, Montefeltro, Urbino, Gubbio i różnych [innych] miast rzymskich². Dopuszczał się w tej okolicy licznych zabójstw, rabunków i podpaleń. Do Blery skierował główne siły z Tuscji. Gdy ufnie w pokój Blerańczycy wyszli ze swoimi żonami, dziećmi i rodzinami zbierać własne plony, nagle napadli na nich Longobardowie. Zabili wszystkich naczelników, którzy mieli władzę w mieście. Zabrali liczne łupy – tak ludzi, jak i dobra. Zniszczyli wszystko dokoła ogniem i mieczem. Również w granicach miasta Rzymu i innych miast Dezyderiusz rozkazał wyrządzić wiele zła i spustoszeń. Kazał także zająć warownię Orticoli^A. Z tego powodu papież coraz to wysyłał do Dezyderiusza listy, jak i posłów, błagając, aby [król] opamiętał się w czynieniu zła i oddał te miasta, które zajął. On zaś nie tylko nie zgodził się oddać okupowanych miast, ale nawet nie chciał odstąpić od czynienia zła, nie przestał okrutnie wyrządzać wielkiego i nieznośnego zła – o którym była mowa – na ziemiach Rzymian.

^A W Umbrii, obecnie prowincja Terni.

19. Tunc praefatus sanctissimus pontifex accersiri faciens Probatum¹, religiosum abbatem venerabilis monasterii sanctae Dei genetricis, situm territorio Savinense², cum XX senioribus Dei servis monachis, direxit eos ad eundem Desiderium deprecationis causa. Quibus ad eum properantibus, ut ipsi Dei famuli referuerunt, eius pedibus provoluti coram iudicibus Langobardorum, cum lacrimis ex persona antefati vicarii beati Petri eum deprecati sunt ut a tantis malis respisceret et praefatas quas abstulit civitates beato Petro redderet. Sed nequaquam eius lapideum cor flectere valuerunt.

20. Sicque infructuosi ipsi Dei famuli reversi sunt. Dirigens sepius suos missos isdem Desiderius ad antefatum beatissimum pontificem, id est Andream referendarium et Stabilem ducem, ut se cum eo pariter loquendum deberet coniungi. Quos suscipiens isdem almificus pastor ita eis respondit, inquires: „Sic regem vestrum ex mea persona satisfacite, me vobis firmiter quoram Deo omnipotente promittente quia si praedictas civitates beati Petri quas tempore meo abstulit mihi reddiderit, continuo, sive Ticino voluerit, sive Ravenna, sive Perusia, sive hic Roma, vel etiam ubi ubi illi placabile fuerit, ad eius properabo presentiam, cum eo pariter me coniungendum atque conloquendum quae ad salutem populi Dei utrarumque partium respiciunt. Et si forsitan de hoc dubitationem habet me cum eo minime debere coniungi postquam ipsas civitates reddiderit, si me cum ipso non coniunxero loquendum, licentiam habeat eas denuo occupandi. Nam si prius ipsas civitates non reddiderit et iustitias nobis minime fecerit, sciat pro certo meam nequaquam videbit faciem. Unde ecce sequipedes vestros dirigere studebo meos missos ad eundem vestrum regem, qui easdem recipiant, si reddere voluerit, civitates. Et de praesenti, qua hora ipsi mei missi receptis eisdem civitatibus ad me hoc ipsum nuntiantes reversi fuerint, continuo ad eius, ubi voluerit, ut dictum est, properabo praesentiam, cum eo simul loquendum”.

21. Ipsisque Langobardorum missis properantibus atque ad suum revertentibus regem, direxit eius ter beatitudo continuo ad eundem Desiderium regem suos missos ob easdem recipiendas civitates, scilicet Pardum, religiosum egumenum monasterii beati Sabae³, et Anastasium, primum defensorum; presentatque eius obtutibus et ipsi pedibus eius corruentes, lacrimis

¹ Cf. T. F. X. NOBLE, *The Republic of Saint Peter. The Birth of the Papal State, 680-825*, ed. italica 130-133.

² Cf. M. COSTAMBEYS, *Power and Patronage in the Early Medieval Italy: Local Society, Italian Politics, and the Abbey of Farfa, c. 700-900*, Cambridge 2007, 158.

³ Monasterium S. Sabae: cf. Stephanus III (768-772) LP 96, 12. 14; Leo III (795-816) LP 98, 30. 76; Gregorius IV (827-844) LP 103, 28; R. COATES-STEPHENS, *San Saba and the xenodochium de via Nova*, RCh 83 (2007) 223-256; G. FERRARI, *Early roman monasteries*, 281-290; STEINBY V, 217-218.

19. Wtedy Ojciec Święty polecił przybyć Probatowi¹, pobożnemu opatowi czcigodnego klasztoru świętej Bożej Rodzicielki, położonego na terytorium Sabiny², i 20 starszym mnichom, sługom Bożym. Posłał ich do Dezyderiusza, aby go prześlągali. Kiedy dotarli do niego – zgodnie z tym, co sami słudzy Boży opowiadali – upadli do jego stóp wobec możnowładców longobardzkich i ze łzami w imieniu wikariusza świętego Piotra błagali go, aby opamiętał się w czynieniu zła i oddał świętemu Piotrowi zagarnięte miasta. W żaden jednak sposób nie mogli zmiękczyć jego kamiennego serca.

20. Słudzy Boży powrócili nie osiągnąwszy niczego. Dezyderiusz często wyprawiał swoich posłańców, to jest referendarza* Andrzeja i księcia Stabilarisa, do Ojca Świętego, aby ten przybył z nim rozmawiać. Gdy błogosławiony pasterz ich przyjął, tak im odpowiedział: „Odpowiedzcie ode mnie waszemu królowi, że przyrzekłem wam uroczyście wobec wszechmogącego Boga, iż stawię się przed nim, gdzie tylko zechce: w Pawii, Rawennie, Perugii lub w Rzymie, jeśli zwróci mi wspomniane miasta świętego Piotra, które w czasie mojego [pontyfikatu] zagarnął. Spotkamy się i będziemy rozmawiać o rzeczach, które dotyczą bezpieczeństwa obu części ludu Bożego. Jeśli zaś wątpi, że spotkam się z nim po tym, jak odda wspomniane miasta, może je znowu zająć, gdybym nie przybył z nim rozmawiać. Jeśli jednak wcześniej nie zwróci tych miast i nie odda nam sprawiedliwości, niech wie, że nie ujrzy mojej twarzy. Dlatego oto w wasze ślady postaram się wyprawić moich posłów, którzy odbiorą te miasta, jeśli wasz król zechce je oddać. I natychmiast, w chwili, w której powrócą do mnie moi posłowie po odzyskaniu tych miast i zawiadomią mnie o tym – jak powiedziałem – udam się do niego dokąd zechce i będę z nim rozmawiał”.

21. Posłowie longobardzcy udali się w drogę i wrócili do swojego króla. Wysłał potem papież posłów do króla Dezyderiusza, mianowicie Pardusa, pobożnego igumena* klasztoru świętego Saby³, i Anastazjusza, pierwszego defensora*, w sprawie zwrotu tych miast. Gdy stanęli przed jego obliczem, upadli mu do stóp i ze łzami błagali go, aby oddał wspomniane miasta.

¹ Probat w latach 770-781 był opatem klasztoru Marii Panny w Farfie.

profusis eum deprecati sunt ut antedictas redderet civitates; promittentes ei per apostolicam auctoritatem sub iusiurandum quia, si eas reddidisset, statim praenominatus almificus pontifex ad eum festinaret proficiscendum ob conloquendum pariter. Sed per nullam rationem eius ferreum pectus et durissimam mentem mollire potuerunt; nihilque recipientes sine effectu reversi sunt. Tamen non desistebat antedictus pontifex suos missos ad eum pro hoc ipso dirigendum, tam de sacerdotibus quamque de singulis religiosi abitus ordinibus. Sed nihil apud eum impetrare valuerunt; potius permanens in sua iniquitate, multa civitatibus ac finibus Romanorum inferre faciebat ex omni parte mala; magnas connationes dirigens eidem praecipuo pontifici se cum universis Langobardorum exercitibus properaturum, Romanam civitatem constringendum. Pro quo in nimio fletu ipse sanctissimus pontifex cum suo populo positus, portas civitatis Romanae claudi et alias ex eis fabricare fecit¹.

22. Et dum in magna angustia ac tribulatione consistent, necessitate compulsus, direxit suos missos marino itinere cum apostolicis litteris ad excellentissimum Carolum, a Deo protectum regem Francorum et patricium Romanorum, deprecans eius excellentiam ut sicut suus pater sanctae memoriae Pippinus, et ipse succurreret atque subveniret sanctae Dei Ecclesiae et adflictae Romanorum seu exarchatus Ravennantium provinciae, atque plenarias beati Petri iustitias et abstultas civitates ab eodem Desiderio rege exigeret².

23. Ad vero dum per nullam occasionis versutiam potuisset isdem malignus Desiderius persuadere antefatum sanctissimum pontificem ad se eum deducendum, ut antefati Carulomanni filios reges unxisset et ipsum almificum pontificem a caritate et dilectione saepefati christianissimi Caroli magni regis separare valuisset, tunc pertinaci audacia egressus a suo palatio cum Adilgisi proprio filio et exercitu Langobardorum, deferens secum et uxorem ac filios saepedicti quondam Carulomanni, necnon et Autcarium, qui ad eum, ut dictum est, fugam arripuerant, hic Romam properare nitebatur sine scientia antedicti pontificis; dirigens suos missos, scilicet praenominatum Andream referendarium et alios duos ex suis iudicibus, eius adventum denuntiantes. Quibus Roma coniungentibus praesentatisque apostolicis obtutibus, tale eis reddidit responsum: „Quod nisi, ut iam illi praemisi, reddiderit beato Petro civitates illas quas sub meo tempore abstulit, et plenariam parti nostrae fecerit iustitiam, nullomodo sit illi necesse fatigium sumendi; quia fieri minime potest me prius cum illo presentari”.

¹ Cf. Stephanus III (767-772) LP 96, 28.

² Cf. *Pauli continuatio tertia* 49; MGH SS. rer. Lang. 212; EINHARDUS, *Annales*, a. 773, MGH SS. rer. Germ. 6, 35.

Z upoważnienia apostolskiego obiecywali mu pod przysięgą na mocy władzy apostolskiej, że jeśli je odda, błogosławiony papież natychmiast pospieszy, aby z nim rozmawiać. Jednak żadnymi argumentami nie byli w stanie skruszyć jego kamiennego serca i [przekonać] twardego umysłu. Powrócili bez skutku, gdyż niczego nie odzyskali. Papież jednak nie przestał wyprawiać do niego w tym celu posłów – tak spośród kapłanów, jak i z poszczególnych zakonów. Nie byli jednak w stanie go przekonać. Trwał raczej ciągle w swojej zawziętości i zaczął dręczyć ze wszystkich stron różne miasta i ziemie Rzymian. Często groził znakomitemu papieżowi, że zamierza ruszyć z całym wojskiem Longobardów, aby oblegać miasto Rzym. Z tego powodu Ojciec Święty, który wraz ze swoim ludem znalazł się w wielkim nieszczęściu, [niektóre] bramy Rzymu zamknął, inne kazał zamurować¹.

22. Gdy znajdował się w wielkiej trwodze i udręczeniu, zmuszony koniecznością wyprawił swoich posłów w podróż morską^A z listami apostolskimi do najjaśniejszego Karola miłego Bogu, króla Franków i patrycjusza rzymskiego. Błagał jego dostojność, aby – jak jego ojciec, świętej pamięci Pepin – i on pospieszył z pomocą świętemu Kościołowi Bożemu, a także dotkniętym nieszczęściami prowincjom rzymskim i egzarchatu Rawenny i żeby odzyskał od króla Dezyderiusza wszystkie dobra świętego Piotra i zagarnięte miasta².

23. Skoro podstępny Dezyderiusz nie mógł żadnym sposobem przekonać najświętszego papieża, aby do niego przybył i namaścił na królów synów Karlomana, i nie był w stanie odsunąć błogosławionego papieża od miłości i przychylności wielkiego chrześcijańskiego króla Karola, zatwardziały w bezczelności wyruszył ze swojego pałacu z synem Adalgisem i wojskiem Longobardów. Zabrał ze sobą żonę i synów Karlomana, a także Autkariusza, który – jak zostało powiedziane – zbiegł do niego. Usiłował dostać się do Rzymu bez wiedzy papieża. Wyprawił swoich posłów, mianowicie referendarza* Andrzeja i dwóch innych swoich możnych, aby oznajmili o jego przybyciu. Kiedy dotarli do Rzymu, stanęli przed papieżem i udzielił im [on] takiej odpowiedzi: „Jeśli – jak już zapowiedziałem – nie odda świętemu Piotrowi tych miast, które za moich czasów oderwał, i nie odda nam całej sprawiedliwości, na nic zda się jego trud, ponieważ nie jest w stanie sprawić, abym się z nim wcześniej spotkał”.

^A Droga lądowa była niemożliwa ze względu na okupację Italii przez Dezyderiusza.

24. Suscipiens vero isdem Desiderius hoc responsum, nequaquam exinde reputavit, sed coeptum Romam carpebat iter. Cuius iam adventum adpropinquasse cognoscens ipse precipuus pastor, aggregans universum populum Tusciae, Campaniae et ducatus Perusini et aliquantos de civitatibus Pentapoleos¹, munivit hanc civitatem Romanam; omnesque armati parati erant ut, si ipse rex adveniret, ei fortiter cum Dei auxilio et beati Petri, fulti orationibus predicti sanctissimi presulis illi resisterent. Nam ecclesias beati Petri² ac Pauli³ exornare fecit eius sanctitas et cuncta earum cymilia et ornatus in hanc civitatem Romanam introduxit, claudi faciens omnes ianuas ecclesiae beati Petri et de intus serris subponi ae muniri iussit, ut si ipse protervus rex sine cummiatu et permissio pontificis advenisset, minime aditum in eandem ecclesiam introeundi haberet, nisi brachio, ad suae animae interitum, ipsas confringeret ianuas.

25. Dumque haec omnia disposuisset, extemplo, facto in scriptis anathematis verbo, direxit eidem Desiderio regi tres episcopos, id est Eustratium Albanensem, Andream Penestrem et Theodosium Tiburtinae civitatis, pretextans eum in eadem obligationis exortationisque verbo et adiurans per omnia divina misteria ut nullo modo finibus Romanorum sine eius absolutione ingredi aut conculcari praesumpsisset, neque ipse neque quispiam Langobardorum, sed nec Autcarius Francus. Susceptoque eodem obligationis verbo per antefatos episcopos, ipse Langobardorum rex ilico cum magna reverentia a civitate Vitervense confusus ad propria reversus est.

¹ Cf. N. ALFIERI, *La Pentapoli Bizantina d'Italia*, [in:] *XX Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina*, Ravenna: Longo Editore 1973, 7-18; C. GELICHI, *Note sulle città Bizantine dell'esarcato e della Pentapoli tra IV e IX secolo*, [in:] *Early Medieval towns in the Western Mediterranean*, G. P. BROGIOLO, a cura di, Mantova 1997, 67-76. E. BALDETTI, *La Pentapoli Bizantina d'Italia tra Romania e Langobardia*, „Atti e memorie della deputazione di storia patria per le Marche” 104 (1999) 9-99.

² Cf. hic n. 14. 24. 38-41. 43. 45-48; 53. 59. 60. 61. 64. 67. 70. 72. 74. 83. 84. 87. 89. 93. 97.

³ Cf. Silvester (314-335) LP 34, 21; Liberius (352-366) LP 37, 6; Xystus III (432-440) LP 46, 5; Leo I (440-461) LP 47, 6; Felix (483-492) LP 50, 5; Iohannes I (523-526) LP 55, 7; Gregorius I (590-604) LP 66, 4; Sergius I (687-705) LP 87, 3; Gregorius II (715-731) LP 91, 2. 3; Gregorius III (731-741) LP 92, 13; Paulus I (757-767) LP 95, 7; Stephanus III (768-772) LP 96, 2. 27; hic n. 24. 40. 47. 60. 67. 70. 74. 84. 85. 87. 89, 90; Leo III (795-816) LP 98, 4. 6. 24. 28. 35. 49. 56. 58. 61. 68. 71. 85. 88. 93. 97. 110; Gregorius IV (827-844) LP 103, 27. 30; Leo IV (847-855) LP 105, 12. 96; Benedictus III (855-858) LP 106, 22. 26. 27; Nicolaus (858-867) LP 107, 13. 17; Stephanus V (885-891) LP 112, 12.

24. Gdy Dezyderiusz otrzymał taką odpowiedź, wcale jej nie przemyślał, lecz podjął rozpoczętą podróż do Rzymu. Ponieważ znakomity pasterz już wiedział, że zbliża się jego przyjsie, zgromadził cały lud Tuscji, Kampanii i księstwa Perugii, a także niektórych miast Pentapolis^{1A} i obwarował Rzym. Wszyscy zbrojni byli przygotowani, aby – jeśli król przybędzie – z pomocą Boga, świętego Piotra i ze wsparciem modlitewnym najświętszego biskupa mężnie stawić mu opór. Jego świątobliwość polecił zabrać ozdoby z kościołów świętego Piotra² i świętego Pawła³ i wnieść wszystkie naczynia liturgiczne i ozdoby do Rzymu. Kazał zamknąć wszystkie drzwi [bazyliki] świętego Piotra, podeprzeć je od wewnątrz i zabezpieczyć, aby przewrotny król nie wdarł się bez zgody i pozwolenia papieża. Nie można było inaczej wejść do tego kościoła niż – ku zgubie własnej duszy – po wyważeniu drzwi.

25. Kiedy wydał te wszystkie polecenia, natychmiast napisał słowa anatemy i wyprawił do króla Dezyderiusza trzech biskupów, to jest Eustracjusza z Albano, Andrzeja z Palestriny i Teodozjusza z Tivoli. Zobowiązując [króla] i wzywając, doradzał mu na wszystkie tajemnice Boże, aby bez jego pozwolenia nie wchodził na ziemie Rzymian i nie próbował ich deptać – ani on sam, ani żaden Longobard, ani Frank Autkariusz. Kiedy do króla dotarły przez biskupów słowa zobowiązania, natychmiast, zmieszany, wycofał się z wielkim szacunkiem z miasta Viterbo na swoje ziemie.

^A Nie chodzi o Pentapolis tworzące egzarchat Rawenny, gdyż ta była zajęta, ale o miasta Księstwa Dwóch Pentapolis: *Pentapol maritima* (Rimini, Pesaro, Ancona, Senigalia, Fano) oraz *Pentapol annonaria* (Gubbio, Cagli, Urbino, Fossombrone, Jesi, Osimo), czyli prowincje podbite przez Longobardów, ale odzyskane przez Pepina Krótkiego i przekazane papieżowi w Carisiacum (Quierzy) w 754 roku.

26. Post haec coniunxerunt ad sedem apostolicam missi saepiusdicti Caroli excellentissimi regi Francorum et patricio Romanorum, id est Georgius sanctissimus episcopus, Gulfardus religiosus abba et consiliarius, seu Albuinus deliciosus ipsius regis, inquirentes si praefatus Langobardorum rex
5 abstultas civitates et omnes iustitias beati Petri reddidisset, sicut false Franciam dirigebat, adserens se omnia reddidisse; et satisfacti sunt presentaliter nihil ab eo redditum fuisse. Quibus referens isdem precipuus pontifex cuncta quae gesta erant, eos Franciam absolsit remeandos, dirigens cum eos
10 suos missos ad praefatum excellentissimum Francorum regem cum apostolicis ammonitionum sillabis, adiurans eum fortiter ut ea quae beato Petro cum suo genitore sanctae memoriae Pippino rege pollicitus est adimplere et redemptionem sanctae Dei aecclesiae perficere, seu universa quae abstulta sunt a perfido Langobardorum rege, tam civitates et reliquas iustitias, suo certamine reddere beato Petro principi apostolorum fecisset.

15 27. Ipsi itaque Francorum missi properantes cum apostolicae sedis missis declinaverunt ad praenominatum Desiderium; qui et constanter eum deprecantes adhortati sunt, sicut illis a suo rege praeceptum extitit, ut antefatas quas abstulerat civitates pacifice beato Petro redderet, et iustitias parti Romanorum fecisset. Sed minime quicquam horum apud eum obtinere valuerunt;
20 adserens se minime quicquam redditurum.

Accepto vero hoc responso, reversi sunt ipsi antefati missi Francorum in regionem suam, properantes simul et apostolicae sedis missi; qui subtilius cuncta referentes et de maligno proposito praenominati Desiderii adnuntiantes antefato excellentissimo et a Deo protecto Carulo magno regi,

25 28. confestim isdem mitissimus et revera christianissimus Carolus Francorum rex direxit eidem Desiderio suos missos, id est [...] deprecans ut eadem quas abstulerat pacifice redderet civitates et plenarias parti Romanorum faceret iustitias, promittens insuper ei tribui XIII milia auri solidorum quantitatem in auro et argento. Sed neque deprecationibus, neque muneribus
30 eius ferocissimum cor flectere valuit. Nihil enim optinentes ipsi missi Francorum ad praefatum suum christianissimum regressi sunt regem.

29. Tunc aggregans is ipse a Deo protectus Carulus magnus rex universam regni sui Francorum exercituum multitudinem, atque ad occupandas

26. Następnie przybyli do stolicy apostolskiej posłowie Karola, najdostojniejszego króla Franków i patrycjusza rzymskiego, to jest najświętszy biskup Jerzy^A, pobożny opat i doradca Gulfard^B i ulubieniec^C króla Albinus. Zapytywali, czy król Longobardów oddał zagarnięte miasta i wszystkie posiadłości świętego Piotra, jak fałszywie posłał do Francji, mówiąc, że wszystko zwrócił. [W odpowiedzi] usłyszeli, że do tej pory żadne z tych miast nie zostało oddane. Znakomity papież opowiedział im o wszystkim, co się stało, i pozwolił im wrócić do Francji. Wyprawił z nimi swoich posłów do najdostojniejszego króla Franków z listem zawierającym apostolskie upomnienia. Namawiał go usilnie, aby wypełnił to, co obiecał świętemu Piotrowi jego ojciec, świętej pamięci król Pepin, i przyniósł wybawienie świętemu Kościołowi Bożemu. [Nalegał], aby podstępного króla Longobardów zmusił siłą do zwrotu świętemu Piotrowi, księciu apostołów, wszystkiego, co zagarnął – tak miast, jak i pozostałych praw.

27. Posłowie Franków, którzy podróżowali razem z posłami stolicy apostolskiej, wstąpili do Dezyderiusza. Zgodnie z tym, co rozkazał im ich król, zachęcali go, nieustannie błagając, aby pokojowo oddał świętemu Piotrowi zagarnięte miasta i prawa stronie rzymskiej. Nie byli jednak w stanie użyć żadnej z tych rzeczy, ponieważ [Dezyderiusz] stwierdził, że nie ma zamiaru niczego oddawać.

Gdy posłowie Franków otrzymali taką odpowiedź, wrócili do swojego kraju razem z posłami stolicy apostolskiej. Opowiedzieli wszystko dokładnie i zawiadomili najjaśniejszego i miłego Bogu wielkiego króla Karola o złym postępowaniu Dezyderiusza.

28. Natychmiast łagodny i pobożny król Franków Karol wyprawił do Dezyderiusza swoich posłów, to jest [...] ^D. Prosił, aby oddał pokojowo te miasta, które zagarnął, i zwrócił wszystkie prawa stronie rzymskiej. Obiecał ponadto wypłacić mu w złocie i srebrze równowartość 14 tysięcy złotych solidów*. Jednak ani prośbami, ani upominkami nie był w stanie zmiękczyć jego dzikiego serca. Skoro niczego nie osiągnęli, posłowie frankijscy powrócili do swojego chrześcijańskiego króla.

29. Wtedy miły Bogu król Karol Wielki, zgromadził wielką rzeszę wojska z całego królestwa Franków i wyprawił je, aby zajęło wszystkie przełę-

^A Jakiś Jerzy w biogramie Stefana II (752-757) LP 94, 23 występuje jako biskup Ostii, a w biogramie Stefana III (768-772) LP 96, 17 jako biskup Amiens. Prawdopodobnie jest to ta sama osoba.

^B Prawdopodobnie z klasztoru świętego Marcina z Tours.

^C *Deliciosus* – ulubieniec. Być może chodzi o Alkuina, który przybył na dwór Karola Wielkiego przed 780 rokiem.

^D W tekście brak imion posłów.

cunctas clusas ex eodem suo exercitu dirigens, ipse quoque cum plurimis fortissimis bellatoribus Francis per montem Cinisem ad easdem adpropinquavit clusas; et remotus in finibus Francorum cum suis exercitibus resedit. Iamdictus vero Desiderius et universa Langobardorum exercituum multitudo ad resistendum fortiter in ipsis clusis adsistebant; quas fabricis et diversis maceriis curiose munire visi sunt.

30. At vero qua hora praenominatus christianissimus Francorum rex ad easdem adproximavit clusas, ilico suos denuo missos ad praefatum direxit Desiderium, deprecans sicut pridem ut quantitatem praedictorum solidorum susciperet rex, et easdem pacifice redderet civitates. Sed nequaquam penitus adquiescere maluit. Et dum in tanta duritia ipse protervus permaneret Desiderius rex, cupiens antedictus christianissimus Francorum rex pacifice iustitias beati Petri recipere, direxit eidem Langobardorum regi ut solummodo tres obsides Langobardorum iudicum filios illi tradidisset pro ipsis restituendis civitatibus, et continuo sine ulla inferta malitia aut commisso proelio ad propria cum suis Francorum exercitibus reverteretur.

31. Sed neque sic valuit eius malignam mentem flectere. Unde omnipotens Deus, conspiciens ipsius maligni Desiderii iniquam perfidiam atque intolerabilem proterviam, dum vellent Franci alio die ad propria reverti, misit terrorem et validam trepidationem in cor eius vel filii ipsius Adelgis, scilicet et universorum Langobardorum. Et eadem nocte dimissis propriis tentoriis atque omne suppellectile, fugam omnes generaliter, nemine eos persequente, arripuerunt. Quod cernentes exercitus Francorum, persecuti sunt eos et plures ex eis interfecerunt. Ipse vero Desiderius, quantocius cum suis iudicibus velociori cursu fugiens atque Papiam coniungens, ibidem se cum ipsis suis iudicibus et multitudine populi Langobardorum reclaudi studuit. Et muniens muros ipsius civitatis, ad resistendum Francorum exercitibus et propriam defendendum civitatem cum suis Langobardis se praeparavit. Adelgis vero eius filius adsumens secum Autcharium Francum et uxorem atque filios saepedicti Carulomanni, in civitate quae Verona nuncupatur, pro eo quod fortissima prae omnibus civitatibus Langobardorum esse videtur, ingressus est.

32. Porro Langobardi reliqui dispersi in proprias reversi sunt civitates¹.

Nam Spolitini et Reatini, aliquanti eorum utiles personae, antequam Desiderius seu Langobardorum eius exercitus ad clusas pergerent, illi ad beatum Petrum confugium facientes praedicto sanctissimo Adriano papae se tradiderunt et in fide ipsius principis apostolorum atque praedicti sanctissimi

¹ Cf. *Annales Laurissenses*, a. 774-776, MGH SS I, 152-156; *Annales Mettenses priores*, a. 773, MGH SS rer. Germ. 10, 59-61.

cze górskie. Sam również z wieloma najdzielniejszymi wojownikami frankijskimi przez Mont-Cenis podążył ku tym przełęczom^A. Następnie oddał się na ziemie Franków i oczekiwał tam ze swoimi wojskami. Dezyderiusz zaś i cała rzesza wojska longobardzkiego przystąpili do obrony przełęczy. Widziano, że starannie umacniali je poprzez wznoszenie różnych murów.

30. Zaraz po przybyciu w pobliże przełęczy chrześcijański król Franków znowu wyprawił swoich posłów do Dezyderiusza. Błagał go jak wcześniej, aby przyjął oferowaną wcześniej sumę solidów i pokojowo zwrócił zagarnięte miasta. On jednak nie chciał spocząć. Gdy przewrotny król Dezyderiusz trwał w swoim uporze, chrześcijański król Franków, chcąc pokojowo odzyskać prawa świętego Piotra, wysłał do króla Longobardów propozycję, aby – według zwyczaju – dał mu jako zakładników trzech synów możnowładców longobardzkich, następnie zwrócił te miasta, [a Karol], bez popelnienia jakiegokolwiek niegodziwości i wydania bitwy, powróci do siebie z wojskami frankijskimi.

31. Lecz nawet w taki sposób nie był w stanie przekonać jego zaciętego umysłu. Dlatego wszechmogący Bóg, który dostrzegł niebezpieczną przewrotność i niezdolną beczelność złego Dezyderiusza, skoro następnego dnia Frankowie chcieli powrócić do siebie, zesłał strach i wielki popłoch na niego, jego syna Adalgisa i wszystkich Longobardów. Tej nocy porzucili swoje namioty i całe wyposażenie. Wszyscy razem – chociaż nikt ich nie ścigał – rzucili się do ucieczki. Kiedy spostrzegli to Frankowie, rzucili się za nimi w pościg i wielu z nich zabili. Sam zaś Dezyderiusz ze swoimi możnymi jak najszybciej rzucił się do ucieczki i dotarł do Pawii. Tam razem z tymi możnymi i wielką rzeszą Longobardów próbował się ponownie obwarować. Umocnił mury tego miasta i przygotował się wraz z Longobardami do stawienia oporu wojskom Franków i do obrony własnego miasta. Jego zaś syn Adalgis z Frankiem Autkariuszem, a także żoną i synami Karlomana udali się do miasta zwanego Weroną^B, ponieważ uważane ono było za najlepiej ufortyfikowane miasto Longobardów.

32. Pozostali Longobardowie rozproszyli się i powrócili do swoich miast¹.

Zanim Dezyderiusz i wojsko longobardzkie udali się na przełęcz, mieszkańcy Spoleto i Rieti, wśród nich ludzie będący przy władzy, szukali uciecz-

^A Karol wraz z wojskiem przekroczył przełęcz Mont-Cenis w 773 roku. Było to najstarsze i najczęściej używane przejście przez Alpy z Francji do Italii.

^B Adalgis finalnie uciekł do Bizancjum.

pontificis iurantes, more Romanorum tonsorati sunt. Etiam et reliqui omnes ex eodem ducatu Spolitino inianter desiderabant se tradendum in servitio beati Petri sanctaeque Romanae aecclaeiae. Sed metuentes suum regem hoc nequaquam ausi sunt perpetrare. Unde dum a clusis fugam arripuissent
 5 omnes qui exinde de diversis civitatibus ducati Spolitini reversi sunt, confestim generaliter ad praefatum almificum pontificem confluentes advenerunt, eiusque provoluti pedibus, obnixae sanctam ipsius ter beatitudinem deprecati sunt ut eos in servitio beati Petri sanctaeque Romanae aecclaeiae susciperet et more Romanorum tonsorari faceret. Quos suscipiens profectus est cum eis
 10 in aecclasia beati Petri, et omnes unanimitate a magno usque ad parvum sub indiculo sacramenti iureiurando promiserunt eidem Dei apostolo in servitio eius atque antedicti vicarii ipsius sanctissimi Adriani papae atque omnibus successorum eius pontificum fideliter permansuros cum filiis et cuncta eorum generatione.

33. Tunc post praestitutum sacramentum omnes more Romanorum tonsorati sunt, et confestim ipse ter beatissimus bonus pastor et pater cum omnibus exultans constituit eis ducem quem ipsi propria voluntate sibi elegerunt, scilicet Hildiprandum nobilissimum, qui prius cum reliquis ad apostolicam sedem refugium fecerat. Et ita, Deo annuente, praedictum ducatum Spolitinum generaliter suo certamine isdem praecipuus pontifex sub iure et potestate beati Petri subiugavit. Sed et omnes habitatores tam ducatus Firmi-
 20 ni, Auximani et Anconitani simulque et de castello Felicitatis, et ipsi dum a clusis Langobardorum fugientes reversi sunt, ad praefatum sanctissimum pontificem concurrentes, eius se ter beatitudini tradiderunt, praestitoque sacramento in fide et servitio beati Petri atque eius vicarii antefati almifici Adriani papae successorumque eius pontificum fideliter permansuros, more Romanorum tonsorati sunt.

34. At vero saepeatus christianissimus Carolus Francorum rex, movens cum suis generalibus exercitibus, atque Papiam coniungens civitatem, eam
 30 ex omni parte circumdans vallavit. Dirigensque continuo Franciam, ibidem apud se Papiam adduci fecit suam coniugem excellentissimam Hildigardis reginam et nobilissimos filios. Et dum agnovisset fugam arripuisse in Veronam praenominatum Adelgis, relinquens plurimam partem ex suis exercitibus Papiam, ipse quoque cum aliquantulis fortissimis Francis in eandem
 35 Veronam properavit civitatem. Et dum illuc coniunxisset, protinus Autcarius et uxor adque filii saepius nominati Carolomanni propria voluntate eidem benignissimo Carulo regi se tradiderunt. Eosque recipiens eius excellentia

ki u świętego Piotra i powierzyli się Ojcu Świętemu Hadrianowi. Przysięgli na wierność księciu apostołów i najświętszemu papieżowi i zostali ostrzyżeni na sposób rzymski^A. Również liczni spośród pozostałych [mieszkańców] księstwa Spoleto ze wszystkich sił chcieli oddać się na służbę świętemu Piotrowi i świętemu Kościołowi rzymskiemu, lecz z obawy przed swoim królem nie odważyli się tak postąpić. Dlatego po ucieczce z przełęczy wszyscy, którzy potem powrócili do różnych miast księstwa Spoleto, natychmiast przybyli do błogosławionego papieża. Upadli mu do stóp i prosili gorąco jego trzykrotnie świątobliwość, aby przyjął ich na służbę świętego Piotra i świętego Kościoła rzymskiego i rozkazał ostrzyż na sposób rzymski. Powitał ich i udał się z nimi do kościoła świętego Piotra. Wszyscy przysięgli na piśmie, że wraz z synami i całym swoim rodem chcą wiernie służyć temu apostołowi Bożemu i jego wikariuszowi, najświętszemu papieżowi Hadrianowi i wszystkim jego następcom, papieżom.

33. Po złożeniu przysięgi wszyscy zostali ostrzyżeni na sposób rzymski i natychmiast najświętobliwszy dobry pasterz i ojciec, radując się ze wszystkimi, ustanowił dla nich księcia, którego oni z własnej woli sobie wybrali, mianowicie najszlachetniejszego Hildepranda, który wcześniej z innymi schronił się w stolicy apostoelskiej. W ten sposób za przyzwoleniem Bożym znakomity papież, swoimi zabiegami poddał pod prawo i władzę świętego Piotra całe księstwo Spoleto. Również wszyscy mieszkańcy księstwa Fermo, Osimo i Ankony oraz Castellum Felicitatis po ucieczce z longobardzkich przełęczy udali się do papieża i powierzyli jego świątobliwości. Złożyli przysięgę, że chcą wiernie pozostać w wierze i służbie świętego Piotra i jego wikariusza, błogosławionego papieża Hadriana, oraz jego następców, papieży. Zostali ostrzyżeni na sposób rzymski.

34. Chrześcijański król Franków Karol ruszył z całym swoim wojskiem, a kiedy dotarł do Pawii, otoczył ją ze wszystkich stron. Następnie posłał do Francji i kazał swojej najdosłojniejszej żonie Hildegardzie i [swoim] najszlachetniejszym synom przybyć do siebie, do Pawii. Skoro dowiedział się, że Adalgis uciekł do Werony, pozostawił w Pawii większą część swoich wojsk, sam zaś podążył tam z niewielką liczbą najmężniejszych Franków. Gdy tam dotarł, natychmiast Autkariusz oraz żona i synowie Karlomana poddali się z własnej woli najmiłosierdnieszemu królowi Karolowi. Zabrał ich [stamtąd]

^A Longobardowie nosili długie brody, skąd bierze się ich nazwa pochodząca z języka włoskiego (*lunga barba* – długa broda).

CONSPECTUS MATERIAE

XCVII. HADRIANUS (772-795)	1
XCVIII. LEO III (795-816)	47
XCVIII. STEPHANUS III (816-817)	103
C. PASCHALIS (817-824)	105
CI. EUGENIUS II (824-827)	121
CII. VALENTINUS (827)	122
CIII. GREGORIUS III (827-844)	125
CIII. SERGIUS II (844-847)	144
CV. LEO III (847-855)	164
CVI. BENEDICTUS III (855-858)	206
CVII. NICOLAUS (858-867)	219
CVIII. HADRIANUS II (867-872)	243
CIX. JOHANNES VIII (872-882)	261
CX. MARINUS (882-884)	263
CXI. HADRIANUS III (884-885)	263
CXII. STEPHANUS V (885-891)	264
 Index ecclesiarum	 551
Index nominum	569
Index locorum	601
Lexicon terminorum	613
Additamentum bibliographicum	625

SPIS TREŚCI

97. HADRIAN (772-795)	1*
98. LEON III (795-816)	47*
99. STEFAN III (816-817)	103*
100. PASCHALIS (817-824)	105*
101. EUGENIUSZ II (824-827)	121*
102. WALENTYN (827)	122*
103. GRZEGORZ III (827-844)	125*
104. SERGIUSZ II (844-847)	144*
105. LEON III (847-855)	164*
106. BENEDYKT III (855-858)	206*
107. MIKOŁAJ (858-867)	219*
108. HADRIAN II (867-872)	243*
109. JAN VIII (872-882)	261*
110. MARYN (882-884)	263*
111. HADRIAN III (884-885)	263*
112. STEFAN V (885-891)	264*
Indeks kościołów	551
Indeks osób	569
Indeks miejsc geograficznych	601
Leksykon terminów	613
Uzupełnienia do bibliografii	625

„Źródła Myśli Teologicznej”

Serię redagują:

Arkadiusz Baron, Henryk Pietras

1. Orygenes, *O zasadach*, 1996
2. Atanazy, *Listy do Serapiona*, 1996
3. Pamfil, *Obrona Orygenesesa*, Rufin, *O sfalszowaniu pism Orygenesesa*, 1996
4. *Trójca Święta*. Tertulian, *Przeciw Prakseaszowi*, Hipolit, *Przeciw Noetosowi*, 1997
5. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian*, 1997
6. Orygenes, *Korespondencja*, 1997
7. Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostoelskiej*, 1997
8. Hieronim, *Komentarz do Księgi Jonasza*, 1998
9. Teodoret z Cyru, *Komentarz do I i II Listu do Koryntian*, 1998
10. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, (cz. 1), 1998
11. Grzegorz Cudotwórca, *Mowa na cześć Orygenesesa*, 1998
12. *Grzech pierworodny*. Augustyn, *Proces Pelagiusza*, 1999
13. Mariusz Wiktoryn, *Dzieła egegetyczne*, 1999
14. Teodoret z Cyru, *Komentarz do listów do Galatów, Efezjan, Filipian i Kolosan*, 1999
15. Pelagiusz, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 1999
16. Orygenes, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, 2000
17. *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*. Hipolit, *O antychryście*, 2000
18. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 1; hom. 1-40), 2000
19. Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, 2000
20. Teodoret z Cyru, *Komentarz do Listów do Tes., Tym., Tyt., Filem. i Hebr.*, 2001
21. Grzegorz z Nyssy, *Drobne pisma trynitarne*, 2001
22. Klemens Aleksandryjski, *Wypisy z Theodota*, 2001
23. Jan Chryzostom, *Homilie na Ewangelię wg św. Mateusza*, (cz. 2; hom. 41-90), 2001
24. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom I, 2001
25. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, (cz. 2), 2002
26. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom II, 2002
27. Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, 2003
28. Ambrozjaster, Hieronim, Pelagiusz, *Komentarze do Listu do Tytusa*, 2003
29. Rufin z Akwilei, *Obrona przed zarzutami Hieronima*, 2003
30. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom III, 2003
31. Ambroży, *Wyjaśnienie symbolu. O tajemnicach. O sakramentach*, 2004
32. Orygenes, Hieronim, *Homilie o Księdze Psalmów*, 2004
33. *Dokumenty Soborów Powszechnych*, tom IV, 2004
34. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do błogosławieństw*, 2005
35. Nowacjan, *O Trójcy Świętej*, 2005
36. *Korespondencja między chrześcijaninem a muzułmaninem*, 2005
37. *Dokumenty synodów od 50 do 381 roku*, (Synody i Kolekcje Praw, tom I), 2006
38. Augustyn z Hippony, *O chrzcie*, 2006
39. Grzegorz z Nyssy, *O stworzeniu człowieka*, 2006
40. Aureliusz Prudencjusz Klemens, *Wieniec męczeńskie*, 2006
41. Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom, Żydom i Hellenom*, 2007
42. *Konstytucje apostoelskie*, (Synody i Kolekcje Praw, tom II), 2007
43. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Pieśni nad Pieśniami*, 2007

44. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, 2007
45. Jan Chryzostom, *Homilie na Księgę Rodzaju (seria pierwsza: Rdz 1-3)*, 2008
46. Hieronim ze Strydonu, *Komentarz do Ewangelii według św. Mateusza*, 2008
47. Jan Chryzostom, *Komentarz do Listu św. Pawła do Galatów*, 2008
48. Juniliusz Afrykańczyk, *Zasady Prawa Bożego*, 2008
49. *Kanony Ojców Greckich (Synody i Kolekcje Praw, tom III)*, 2009
50. Grzegorz z Nyssy, *Życie Mojżesza*, 2009
51. Grzegorz z Nyssy, *Homilie do Eklezjastesy*, 2009
52. *Dokumenty synodów od 381 do 431 roku, (Synody i Kolekcje Praw, tom IV)*, 2010
53. Augustyn, Piotr Chryzolog, Wenancjusz Fortunatus, *Symbol Apostolski w nauczaniu Ojców*, 2010
54. Hieronim ze Strydonu, *Listy I (1-50)*, 2010
55. Hieronim ze Strydonu, *Listy II (51-79)*, 2010
56. Optat z Milewy, *Traktat przeciw donatystom*, 2011
57. Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu (1-80)*, 2011
58. *Księgi pokutne, (Synody i Kolekcje Praw, tom V)*, 2011
59. Jan Damascęński, *Dialektyka albo Rozdziały filozoficzne. O herezjach*, 2011
60. Atanazy Wielki, *O dekretach Soboru Nicejskiego. O wypowiedzi Dionizego. O synodach w Rimini i Seleucji*, 2011
61. Hieronim ze Strydonu, *Listy III (80-115)*, 2011
62. *Dokumenty synodów od 432 do 505 roku, (Synody i Kolekcje Praw, tom VI)*, 2011
63. Hieronim ze Strydonu, *Listy IV (116-130)*, 2011
64. Orygenes, *Homilie o Księdze Rodzaju. Homilie o Księdze Wyjścia*, 2012
65. Filon Aleksandryjski, *Flakkus. Pierwszy pogrom Żydów w Aleksandrii*, 2012
66. Izydor z Sewilli, *Sentencje*, 2012
67. Atanazy Wielki, *Mowy przeciw arianom I-III*, 2013
68. Hieronim ze Strydonu, *Listy V (131-156)*, 2013
69. Orygenes, *Homilie o Księdze Kapłańskiej*, 2013
70. Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, 2013
71. *Kodeks Teodozjusza XVI (SCL 7)*, 2014
72. Grzegorz z Nyssy, *O tytułach psalmów*, 2014
73. *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku (Synody i Kolekcje Praw, tom VIII)*, 2014
74. *Księga Pontyfików 1-96 (do roku 772) (Synody i Kolekcje Praw, tom IX)*, 2014
75. *Księga Pontyfików 97-112 (772-891) (Synody i Kolekcje Praw, tom X)*, 2015